

A SZENTIRÁS EREDETI NYELVEI A THEOLOGIAI TUDOMÁNYBAN.

A Szentírás kanonikus könyveinek eredeti nyelve iránt megnyilvánuló tudományos érdeklődés története csak nagyon hullámos grafikonvonallal volna megrajzolható. Nemcsak korok, hanem theologiai irányzatok szerint is eltérő és változó volt az a magatartás, mellyel a bibliakutatás a Szentírás héber és görög szövege felé fordult. Időnként úgy vonzották magukhoz az eredeti bibliai szövegek a tudományos mohóságot, mint a mágnes a vasat, máskor ellenben csendes közönyösséggel nyugodtak bele a theológusok a meglevő fordítások kielégítő voltáról kiformalódott közfelfogásba.

Az eredeti bibliai szöveggel szemben megnyilvánuló első érdeklődéscsökkenést a Septuaginta fordítások megjelenése idézte elő. Mikor a macedóniai hódító, Nagy Sándor, hatalmas politikai eredményei által egyesített Kelet és Nyugat érintkezési eszköze a görög nyelv lett, a hellénisztikus kultúra a tulajdonképeni görög nyelvtérületeken tulra, Európa, Északafrika és Ázsia területére is mélyen behatolt, s mire a Nagy Sándor által fényesen érvényesített imperiáлизmus államszervező sikereit túlszárnyaló római világbirodalom kialakult, már világszerle egyetemesen használt nemzetközi nyelvvé emelkedett a görög nyelv is. Nemcsak az összes görög törzsek nyelve vált egységessé, hanem a római birodalom tartományainak összes különböző nyelven beszélő népeit is a közösen használt görög nyelv kötötte össze. Kisázsia, Egyiptom, Görögország, Itália, Szicília területén mindennapivá és általánossá vált a görög beszéd, amint ezt számos nyelvemlék mutatja.¹ Ez a széleskiterjedésű elgörögösödés tette szükségessé (mivel a Palesztinán kívül szórványokban élő zsidóság a héber és az arám nyelvet mindinkább elfelejtve, szintén görögül beszélt) a héber őtestamentum göröggre fordítását. A Krisztus előtti III. és II. század folyamán rendre az egész ószövetség görög fordítása elkészült,² s ettől kezdve nemzedékek hosszú során, mondhatni öt évszázadon keresztül, ugyanolyan szent megkülönböztetésben részesült a fordítás, mint maga az eredeti, úgyhogy Hieronymus latin fordításának megjelenéséig a más nyelvekre való továbbfordítás alapjául a fordítók szí-

¹ *Churton: The Influence of the LXX. upon the progress of Christianity, 1861. (14. old.)*

² *Ottley: A Handbook to the LXX, 1920. (35. és köv.)*

vesebben használták a Septuagintát, mint a masszoretikus héber szöveget.

A görög nyelv egyetemes használata körülbelül a Krisztus utáni harmadik századig tartotta magát.³ Ez magyarázza az újtestamentumi könyvek görögül való megírását, még azoknak a szerzőknek az esetében is, akikről tudjuk, hogy nem görög származásuk, tehát feltételezhetjük róluk, hogy természetesebb lett volna arámi fogalmazniok.

Csakhogy ebben az időben, a zsidó papi köröket kivéve, mindenki görögül tanult írni-olvasni, aki egyáltalán fáradságot vett magának, hogy a betűvetést megtanulja, (hiszen még a római szenátus és a császári kormányzók is görögre fordítva bocsátották közre a latin szövegben kiadott decretumokat⁴), így tehát az olvasókra való tekintettel, a nem görög nemzetiségű íróknak is szükségképen a görög nyelvhez kellett folyamodniok. Aki nem tudott jól görögül, az kénytelen volt lefordíttatni az írását.

A negyedik század vége felé azonban (akár hajdan a héber ótestamentumot a görög fordítás) mind a Septuagintát, mind a görög Újszövetséget háttérbe szorította a latin biblia. Megjelent a Vulgata s rövid idő alatt az egyetemes kereszténység latinul olvasta a Szentírást. Nagyon kevesen voltak olyan theologusok, akik az eredeti szövegekhez fordultak, sőt a skolasztikusok korában úgyszólván teljesen ignorálták is azokat. A keresztény írásmagyarázók alig konyitottak a héber nyelvhez, görögül is csak nagyon kicsit tudtak.⁵ Körülbelül egy évezreden keresztül tartott a latin szöveg egyeduralma, mely annyira bevette magát a köztudatba, hogy mikor a humanizmus végre ismét visszairányította az érdeklődést a klasszikusok s ezzel párhuzamosan az eredeti bibliai nyelvek felé, még akkor is a latin szövegé maradt a főtisztelet. Az 1517-ben sajtókész, de csak 1521-ben megjelent complutumi (alkalai) poliglotta, melyet a spanyol Jimenez (Ximenes) kardinális szerkesztett, például úgy közölte az ószövetséget, hogy középen adta a latin szöveget, balról a héber eredetét, jobbról a görög fordítást, olyan helyet biztosítva a Vulgatának, amilyent Jézus foglalt el a keresztben a két lator között. („Inter synagogam et orientalem ecclesiam . . . tanquam duos hinc et inde latrones, medium autem Iesum, hoc est Latinam ecclesiam, collocantes.“)

A humanizmus által felkeltett érdeklődés a reformáció theologusainál a biblia eredeti nyelvű szövegének elmélyülő és odaadó forrástanulmányozásává szilárdult. A reformátorok két olyan értékes szemponttal gazdagították az anyaszentegyházat az írott Ige és az élő egyház kapcsolatára nézve, melyek nem csupán az ő koruk kereszténységéhez szóltak, hanem minden idők keresztényeihez. Az egyik szempontot a bibliafordítások tükrözik, azt az igazságot

³ Robertson: Grammar of the Greek New Testament, 1915. (44. o.)

⁴ Vireck: Sermo Graecus, quo Senatus Populusque Romanus etc., 1888. (XI. o.)

⁵ Farrar: History of Interpretation, 1886. (247. o.)

érvényesítve, hogy az *Igét minden egyes lélekhez az anyanyelvén kell közel vinni*; a másik szempontot a bibliafordításokat megelőző munka foglalja magában, melynek küzdelmes és verejtékes volta a korszakalkotó fordítói eredmények ellenére is azt hirdeti, hogy *a legkiválóbb fordítás se más, mint közvetítés, mely állandó továbbutalásokat tételez fel az eredeti szövegre, hogy az eredeti szöveg tanulmányozása viszont ismét tovább utaljon az Irott Ige örök forrására és lényegére, a Kijelentésre.*

A reformációnak ezt az eredeti szövegekhez való hűségét az utódnemzedékek nem egyforma mértékben örökölték. A protestáns orthodoxia polemikus dogmatizálása és a pietizmusnak éppen a dogmatizálás ellen reagáló gyakorlatias hevülete nem nyújtott kedvező talajt számbavehető tudományos bibliakutatási munkalehetőségek részére, bár a későbbi bibliai szaktudományágak praemodern kezdeményezései egészen eddig a korig nyomozhatók vissza. Az angol John Mill (1645—1707) és Richard Bentley (1662—1742), a német Johann Albrecht Bengel (1687—1751) és Johann Jacob Rambach (1693—1735), valamint a svájci Johann Jacob Wettstein (1693—1754) mindenestre kiemelkednek szövegkritikai és hermeneutikai tanulmányaikkal szárazon dogmatizáló, vagy fanatikusan alkotó, de sok vonatkozásban tudománytalan theologus kortársaik köréből.

A bibliai theologiai tudomány szak modern korszakának kezdetét a XVIII. század közepe utánra szokás tenni. Igaz, hogy a XIX. század közepéig nagyon tapogatózó és útkereső az új tudományág s eredményei főképen a történeti kutatások vonalába esnek (ez az idő volt a „Leben Jesu Forschung“ aranykora), — de közben az eredeti szövegekkel való foglalkozás is jelentős teljesítményeket gyümölcösözött. Sorozatos és minden új megjelenéssel értékesebb kiadásokban hagyják el a sajtót Wilhelm Gesenius héber szótárai, melyek a nagy hebraista 1842-ben bekövetkezett halála óta is hatásuk alatt tartják az ótestamentumi szótárirodalmat. Az újszövetség terén — bár Griesbach, Lachmann, Vilke és mások működése nagy tiszteletet érdemel — kevésbé érvényesült a két századközép közti esztendőkből az alkotó szellem eredetisége, legfeljebb G. B. Winer újszövetségi nyelvészeti meglátásait emelhetjük ki, melyek sok régi hibát és maradiságot kiküszöböltek,^o de még nem fedezték fel a bibliai görög nyelv egészen új megvilágításba való helyezéséhez a fényt.

Még a következő emberöltő, 1850-től 1895-ig, se hozott sok újat, ha csak azt nem vesszük újnak, hogy a szorgalmas és alapos németek mellé felnyomódnak, sőt az élére jutnak a brit tudósok, meg néhányan az amerikaiak közül. Ez a negyvenöt év a gyűjtés és rendezés kora. Tischendorf és Westcott-Hort a szövegkritikában; Roediger, Siegfried és Stade a héber, Thayer a görög szótárirodalomban jeleskedtek; s még sok más nevet méltó volna megemlítenünk. Az ószövetség szövege és nyelve olyan beható és

^o Winer: Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms, 1822.

gyökeres vizsgálat alá került, mint eddig soha.⁷ Nagy lendületet vett a sémi nyelvek összehasonlító filológiai tudománya. Az ősi és modern arab, ethiopiai és arám nyelv buvárlása becses filológiai kincseket eredményezett; a babyloniai, assyriai, phoeniciai és más sémi népek nyelvemlékeinek megfejtése, az archeológiai ásatások s az ezekkel kapcsolatos leletek teljesen új távlatokat nyitottak. Az újszövetségi nyelvkutatás tudománya azonban még régi nyomokon tapos, habár a görög Sophocles⁸ és Hatzidakis,⁹ valamint a svájci Schmiedel¹⁰ munkássága már átmenetet képeznek az újszövetségi görög nyelv modern értékelésének periodusa felé.

A századforduló az újszövetségi nyelvészet, s ezzel az egész kapcsolatos bibliatudomány történetében korszakalkotó új fejezetet nyitott. Az újabb kutatások, főképen a Deissmannéi, megfejtették a bibliai görög nyelv rejtelmét, kimutatván, hogy az újtestamentumi görög nyelv nem egy izolált, önálló, a klasszikus és a profán görögtől természetfeletti módon különböző nyelvalkulat, hanem élő része az eleven görög nyelv fejlődéstörténetében annak a fejezetnek, ami a Kr. e. III. századtól a Kr. u. III. századig tartott. A XX. század előtti biblikusok szüklátókörtü áhitattal nézték, a klasszika-filologusok pedig a görög remekkor fölényére hivatkozó gőggel lenézték és mellőzték az újszövetségi görög nyelvet, de Deissmann s utána Thumb, Moulton és mások fényes világosságot derítettek a „koiné” görögség jelentőségére, nyelvészeti, történelmi és kulturális fontosságára, alkotára, mibenlétére és elterjedésére, ez által új szempontokat nyújtva behatóbb és egyetemesebb tudományos megismeréséhez. Deissmann 1895-ben megjelent bibliai tanulmányai (Bibelstudien) és az ezekkel egyidejű Moulton-féle újszövetségi görög nyelvi bevezetés (Introduction to New Testament Greek, 1895) óta nemcsak történeti beállítottságban látjuk másképen a Szentírás görög szövegét, hanem sok tekintetben másképen is értjük: mindenesetre *jobban értjük és közvetlenebbül fel tudjuk fogni, hogy mit akar benne az Ige mondani nekünk.* Ez az ujonnan feltárult lehetőség idestova négy évtized óta forradalmasította az újszövetségi szaktudományt, sőt a Septuagintán keresztül az ószövetségit is, főként külföldön. Hosszas felsorolást adhatnánk a külföldi theologiai irodalomnak a koiné görögséggel foglalkozó termékeiről s szomorkodhatnánk azon, hogy magyarul aránylag mily kevés ilyen jellegű munka jelent meg, de talán elég arra az egyetlen tényre hivatkoznunk, hogy míg külföldön jóformán nem mulik el év egy-egy új, vagy legalább is javított kiadása, újszövetségi szótár kiadása nélkül, nekünk magyaroknak még ma sincs olyan szakszótárunk, amely kifejezetten az újszövetségi koiné görögség nyelvkincsét ölelné fel és tolmácsolná, hanem be kell érniünk az öreg klasszika-

⁷ Brown—Driver—Briggs: Hebrew and English Lexicon, 1907. (Preface, V.)

⁸ E. A. Sophocles: Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods, 1870.

⁹ G. N. Hatzidakis: Einleitung in die neugriechische Grammatik, 1892.

¹⁰ Schmiedel a Winer nyelvtanát dolgozta át és adta ki újra 1894-ben.

filológiai szótárakkal, amelyek pedig vagy még az 1895-ös színvonalhoz képest is elavultak, vagy amennyiben utóbb jelentek meg, olyan kisterjedelműek, hogy sokatmarkolásukban végül is nevetésgesen keveset fognak.

Ezért időszerű (és pedig évtizedek óta időszerű) a magyar theológusokat és igehirdetőket arra kérni, hogy ne hanyagolják el és ne zárják ki gyakorlati munkásságukból azokat az áldásokat, amiket a Szentírás eredeti nyelvű szövegével való foglalkozás jelent. Az alábbiakban a legutóbbi évtizedek ezirányú munkásságára s főképen az újszövetség terén kifejtett tevékenységére való hivatkozással szeretnők e sorok olvasóinak figyelmét felhívni arra, hogy mennyi rejtett érték és új szín lappang a biblia eredeti szövegében, amiknek állandó tanulmányozása elől a mi köreinkben azzal szokás kitérni, hogy ilyen filológiai babramunkára kár időt vesztegetni, egyrészt azért, mert a biblia nyelvei holt nyelvek, másrészt azért, mert ugyanis rendelkezésünkre állanak a jó és megbízható bibliafordítások. Meg kell szünnie a bibliai tudományokkal szembeni érdektelenségnek és közönynek, mert a kor szellemi színvonalán álló tudományos biblicitás híján a többi theologiai tudomány-szakokkal való foglalkozás is kiszárad és lelkét veszti.

A keresztyén élet Krisztusban való közösség, Szentlélek által való vezetettség, Isten útain való járás. A theologiai disciplinákban bizonyágtételeket kapunk erre az életre nézve, a Szentírásban megtaláljuk az életet magát. Az Anyaszentegyház minden megújulása, ébredése, felelősségvállása a Szentíráshoz való visszaérkezések eredménye. Ezért szükséges minden theológusnak és igehirdetőnek minden munkája és tudománya alapjává a Szentírás tanulmányozását építenie, mégpedig nem csupán bibliaköri, csendesórai, ájtatoskodási és példatári anyagként, hanem rendszeres, állandó, komoly tudományos foglalkozás tárgya gyanánt. Ezt nem elég csak tudomásulvenni, hanem mindenkinek valóban élnie is kell az Igének a Szentírásban fekvő gazdag erőtartalékaival. Karl Barth, a dogmatikus, a Római Levél kommentárján keresztül lépett ki a dialektikai theologia küzdőterére; James Moffatt, az angol nyelvű protestantizmus egyik legkiválóbb egyházhistorikusa, lefordította a bibliát, exegetálta a Hébererekhez írott levelet, újszövetségi bevezetés irt, hogy megszerezze a méltó előkészületeket szaktevékenységéhez.

Természetesen a bibliai tudomány-szakok művelésének a bibliai nyelvek ismerete az ábécéje. Nálunk azonban, sajnos, ezen a téren mutatkozik a legnagyobb közöny. Legáltalánosabb védekezésként azt a kifogást halljuk, amit a magyar nyelvű oktatásügy mezején a humánus iskolatípus ellenfelei hoztak forgalomba, hogy holt nyelvekkel nem érdemes bajlódni. De vajjon helytálló-e ez a kifogás? A közvélemény mindenesetre hamar azonosította magát vele, de ha a középiskolákban tanított latin — mondjuk — halott nyelv is, vajjon tényleg halott-e a héber és a görög nyelv? Ezen a helyen nem térek ki a héber nyelv holttá nyilvánításának cáfolá-

tára, hiszen ez körülményes vállalkozás is volna, — ám a görög nyelvet illetőleg bátran hivatkozhatom az életre és a tudományra, mint a régi, s különösen a koiné görög nyelv máig is élő és életképes voltának tanúira.

A koiné görög nyelv elevenen és egészen napjainkig hatást gyakorolnán illeszkedik be az általánosan beszélt, — tehát élő — görög nyelv fejlődéstörténetébe. A klasszikus görög nyelv korszaka a különböző görög nyelvjárások irodalmi felhasználásának kora a koiné görög nyelv korszaka a nyelvegységesítés ideje volt. A különböző dialektusok közti eltérések rendre eltűntek, s a sokféle nyelvjárás mind beleolvadt egy az attikai idióma hatásait magán viselő közös nyelvbe. Ez a közös, ez a minden görögök által egyetemesen beszélt görög nyelv a koiné, amelyről tévesen sokan azt tanítják, hogy a klasszikus görög irodalmi nyelvnek az elpiaciasodott, vernakuláris aláhanyatlása csupán, holott nem az, hanem a görög nyelvnek egy teljesen önálló fejezete, amelyben a görögségnek épen úgy megvolt az irodalmi nyelve (csak hogy ez egyöntetű volt mindenütt), mint az egyszerű nép által beszélt vernakuláris formája, (mely szintén általános volt), ahogyan régebben a dialektusok korában is megvoltak a külön irodalmi és az ezeknél alacsonyabb színvonalu nyelvformák.¹¹ Az újabb nyelvtudományi kutatások fényesen bebizonyították ezt, valamint azt is, hogy a koiné görög nyelv a rákövetkezett bizánci, majd a modern korszak alatt ráarakódott változások felszine alatt még ma is tisztán felismerhető. Az a görög nyelv, melyet a mai görögországi és kisázsiai műveletlen görög parasztok beszélnek, egészen közel áll a koiné-hoz, sőt ha a mai modern görög irodalmi nyelvről lehámozzuk a török jövevényszavak rétegét és azokat az állítólagos rontásokat, melyeket az újgörög hirlapírói stílus okozott, akkor is azt látjuk, hogy a XX. század újgörög nyelve közvetlen és élő kapcsolatban van az I. századbéli koiné görögséggel.¹²

Az a kifogás tehát, hogy a bibliai görög szöveggel való foglalkozás a nyelv élettelenisége folytán nem gyümölcsöző tanulmány, elesik. Igaz, hogy ez a tény magában véve nem elegendő indok az újszövetségbe nyelvészetileg való elmélyedéshez, azonban ha figyelembe vesszük, hogy a nyelvészek a mai görög népnyelv tanulmányozásából és annak az ógöröggel, illetve a koinéval való összehasonlításából is¹³ sok olyan új megvilágítású jelenségtani megállapításhoz jutottak el, amelyek az újtestamentum eredeti szövegének tolmácsolása szempontjából nagyon értékesek, mindjárt beláthatjuk, hogy az összes régebbi és újabb fordítások mellett sem szabad a Szentírás nyelvi kérdéseit és tolmácsolási problémáit lezártaknak vagy véglegesen elintézeteknek vennünk. Természetesen az elmondottakból önként következik, hogy az újszövetségi

¹¹ Robertson: A grammar of the Greek New Testament, 1915. (57. old.)

¹² Moulton: The Science of Language and the New Testament, 1906. (22., 23. old.)

¹³ Brugmann: Griechische Grammatik, 1900, (13. o.)

görög nyelvhez nem elég a középiskolákban elsajátított klasszika-filológiai készültség és a régi jó Soltész-Szinnyei szótár, hanem szükség van hozzá a koiné görögséget feltáró nyelvtörténeti kutatások eredményeinek és adatainak megismerésére is. Ezáltal oly érdekes és vonzó tanulmányi mezőre visz bennünket görög újtestamentumunk, amely korántsem csak filológiai hasznú gyümölcsökkel gazdagít, hanem számos dogmatikailag és homilitikailag értékesíthető lehetőséget is ad kezünkbe. Ma már túl vagyunk azon a szerencsétlen theologiai korszakon, amikor lekicsinyelték a filológiával foglalkozó biblikusokat, aminthogy, hála Istennek, azon az időn is túl vagyunk, amikor a biblikusok közül sokan tényleg pusztán a filológia kedvéért buvárkodtak a szent szövegekben. A mai modern bibliai nyelvtudomány nem száraz szórágás és grammatizálás, hanem hívő és alázatos törekvés arra, hogy az összehasonlító nyelvtudomány minden eszközének és leszűrt eredményének felhasználásával a századokon és emberöltőkön át egymásután következett nemzedékek ajkán és fülében dogmatikai absztrakciókká vagy filozófiai fogalmakká meredt szentirási kifejezéseket és szavakat sajátos, elfakíthatatlanul időszerű tiszta jelentőségük fényébe állítsa vissza, mely által a héber és a görög szöveg betűjében, a kétezer vagy sokezer éves nyelv szavaiban felragyoghat a kereső lélek előtt minden szónak, vallomásnak, bizonyoságtételnek örök forrása és egyetlen értelme: az isteni Ige!

Arra, hogy a Szentírás eredeti szövegében és annak közvetlen fürkészésében rejő mindig új, mindig friss és mindig személyes szent értékekre ráirányuljon a figyelme, e sorok íróját az a férfiú vezette el, akinek tiszteletére ez a könyv megjelent. Kecskeméthy Istvánnak, az ószövetség kiváló és ihletett tudós professzorának, a teljes biblia nagy tolmácsának egész életműve, prófétai mélylátású tudományos munkásságának minden eredménye, lelkesítő iránymutatásnak és indításnak kell lennie az összes theologiai diszciplínák alapját alkotó bibliatudomány szakszerű, közvetlen, elsődleges művelése tekintetében.

Vajha az 5 apostoli példaadásából erőt tudna meríteni ez a felhívás arra, hogy az eredeti nyelven való bibliatanulmányozás híveiül minél több igehirdetőt és lelkipásztort sikerüljön megnyernie!

Maksay Albert.